

Едно мнение за датата на най-ранния „кирилски” надпис

Светослав Диамандиев

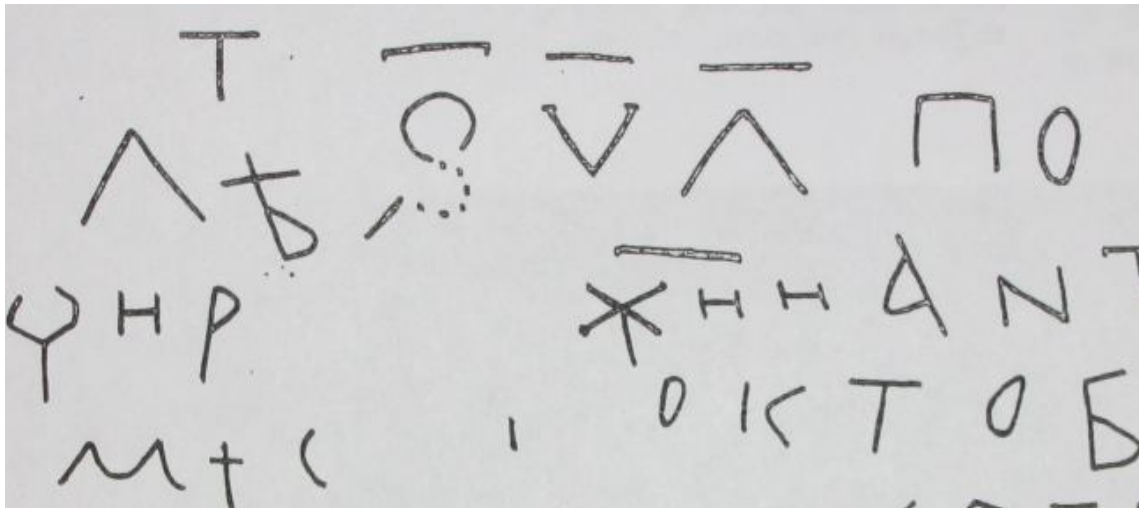
За установяване на времето когато е започнало активното използване в българската писменост на създадената на основа на гръцката азбука кирилица първостепенно значение имат най-старите кирилически¹ епиграфски паметници и особено пряко датиранияте сред тях. Те са жалоните, които със своята достоверност са давали основания за редица важни за българската политическа и културна история изводи.

Кирило-Методиевската енциклопедия (нататък КМЕ)² (1, с. 669) сочи базирайки се на публикация на Казимир Константинов³ (2, с.19-29) 921 г. като година на най-ранния датиран кирилически надпис в българските земи, открит от него на входа на скалната манастирска църква до с. Крепча, Търговишко. Откривателят чете означената в него дата така: „В 6430 (922) година през месец октомври почина раб божи Антон...”(2, с.25). Прочитът на годината от сътворението на света като 6430 се основава

на предположения от изследователя в надписа буквознаци ,SVA с числени стойности:

за ,S - 6000, V - 400 и A - 30.

Но КМЕ не дава никакви конкретни данни за този надпис, не го публикува в отделна статия, не популяризира негово факсимиле. Този факт предизвиква изключителен интерес и ме провокира към внимателното разучаване на работата и констатациите на К. Попконстантинов.

¹ Не приемам и отказвам да ползвам определението „кирилски”, поради липсата на пряка връзка на Константин-Кирил с кирилицата и подтекста, който носи то за възможно участие на св. Кирил в нейното създаване.

² Кирило-методиевска енциклопедия

³ Така по време на посочената публикация се е наричал авторът. По-нататък в изложението ще ползвам предпочетеното от него по-късно фамилно име Попконстантинов.

Част от факсимилето на К.Попконстантинов

Целта ми в настоящата статия е да изложи доводи срещу възможността да е въпросният кирилически надпис създаден през X в. Затова съсредоточих интереса си върху онези елементи от анализа на Попконстантинов, които биха могли да насочат изследването към прочитане на друга дата. Авторът намира, че 11 типични кирилически знака от надписа „...с начертанието си имат паралели във Варошкия, Самуиловия, надгробния надпис на чъргубиля Мостич от Преслав и в редица прабългарски паметници” (2, с.26). Установеното подсказва, че надписът от с. Крепча може по този белег да се изтегли към по-късна дата или **около началото на XI в.**, към който период са датирани от славистиката без уважителни доводи споменатите в статията на Попконстантинов надписи.

Другият много сериозен аргумент да се оспори изчислената от Попконстантинов 922 християнска година, е съмнението му в точното прочитане на втората буква от датата - **Ѵ**, която в кирилицата е нямала по предполагаемото от автора време на изписването числена стойност **400**. Според него начертанието на буквата **Ѵ** „... е нетипично за по-голямата част от славянските епиграфски паметници”. В проява на научна почтеност той споделя колебанието си и допуска като втора възможност, че би могло буквата на стотиците да не е **Ѵ**, а гръцката **Ψ** (пси), която е с числена стойност **700**. Изследователят пише: „По своето начертание тази буква се доближава до обрнатото **Λ** и латинското **V**... В случай, че в запис на годината не е изписана **V**, а **Ψ** (700) с изпусната вертикална хаста, надписът получава по-късна дата (6730=1222)” (2, с.26).

Оприличаването на втората буква от надписа с **Ѵ** може да се отхвърли с два много устойчиви аргумента. В труда на К. Мирчев „Старобългарски език”, в таблицата „Старобългарски азбуки”(3, с.21), е посочено, че числена стойност 400 има буквата от диграмен тип от кирилската азбука **ѴѴ**, което не предполага това да се отнася само до втората част на тази буква **Ѵ** (върху което, впрочем, Попконстантинов изгражда тезата си). В статията за буквата „**У**” в КМЕ авторите П. Илчев и Б. Велчева уточняват: „В старата кирилица **у** също се пише с два буквени знака – **ѴѴ**. **Ѵ** за **у** се появява най-рано като вариант на **ѴѴ** в края на реда (напр.в Мирославовото евангелие), а като редовна буква – през XIV в. наред с **ѴѴ** (в руски ръкописи)”(4,с.217). Това много късно, макар и рядко, ползване на **Ѵ** като самостоятелен знак е дало вероятно основание на К. Мирчев да добави за пълнота, в края на споменатата таблица числена стойност 400 само на самостоятелните **Ѵ Ѵ**, което не може да се отнесе към буквата **ѴѴ** през спорната **922** г.(3, с. 22).

Въз основа на изложеното си позволявам да изкажа предположението, че най-вероятната буква за стотиците в надписа е кирилическата **х**(с числена стойност 600) с наименование **хѣръ**, която с горната си половина напълно отговаря на намереното начертание. Същата горна половина от буквата **х** е на нивото на горната запазена част на буквата на хилядите **С**, което е ниво и на буквата за десетиците **Λ**. Долната половина на **х** е останала скрита за тези, които след много векове полагат усилия да прочетат надписа. Същото се е случило според Попконстантинов и с долната част на буквата на хилядите **С** поради вероятната ерозия на част от скалата. Авторът: „От **С** е запазена горната част... Трудността в определяне формата на този знак (**С**) идва и от вдлъбнатината на скалата в тази част на надписното поле”(2, с.26). Моето основание се

подсилва точно от полученото се заличаване на долната част на буквата **S**, която в надписа е съседна на **χ**. Както се вижда от снимковия материал в статията на Попконстантинов и от факсимилето под № 66, от което е извлечена илюстрацията тук, двете букви са били изписани така, че долните им части са попаднали върху изронилата се по-късно скала. С пунктираната линия за долната дъга на буквата **S** Попконстантинов очертава вероятно изчезналата по-късно част от нея. В допускането му, че е било възможно вертикалната хаста на **ψ** (700) да се е заличила, се съдържа сериозна опора за моята теза. Предполаганата тук **χ** като втора буква от датата е значително по-правдоподобна от вариантната на изследователя **ψ**.

При изчисленията на християнската годишна дата Попконстантинов изважда от прочетените от него 6430 г. от Сътворението на света гръцката корекционна константа 5508 (Цариградска ера). Това е указание за **предположението му, че надписът е датиран по гръцката календарна система** - 15 - годишния календарен цикъл (Индиктиона). Не мога да знам съображението на изследователя да предпочете при изчисленията си на християнската дата гръцката Цариградска ера, но вероятно той е изхождал от вътрешното си убеждение, че датирането е извършено по гръцки във време, когато гръцката култура и гръцките обществени практики са доминирали в българската действителност. Това е един допълнителен мотив да се оспори предполагащото от К. Попконстантинов сътворяване на надписа по времето на цесър Симеон. Големият В. Златарски е доказал още през двадесетте години на XX в., че българите са използвали своята 12-годишна циклична календарна система и след покръстването си. Не бих допуснал, че изследователят К. Попконстантинов не е бил информиран за Българското летоброене в трудовете на В. Златарски(5, с.371-376). За използването на **древната** българска хронология видният историк пише: „От приведените тук примери – години, които са достатъчни да ни убедят, че наистина е съществувало собствено българско летоброене, могат да се направят следните заключения: 1. че *и след приемането на християнството българите са продължавали да водят летоброенето по своята собствена ера* - ...”⁴ (5, с.376).

Преди покоряването на Българската държава от Византия книжовниците са посочвали задължително индикта, за да се избегне двусмислие с българската календарна система, която също е била в употреба по това време (вж.Чаталарския надпис). Фактът, че в обсъждания тук надпис не е посочен индикт, идва да покаже, че когато надписът е бил изчуван, гръцкото летоброене не е било вече конкурирано от българското. От Бога цесър Симеон не би могъл да допусне да се пренебрегва „Българска ера 5505”, според която годината на сътворението на света е отстояла 5505 г. преди Р.Хр., и ако тя не е била подказана по някакъв начин в надписа, значи, че авторите му са гърци или той е правен по време на византийската зависимост, когато в България е доминирала гръцката културна практика на времеизмерването.

Впрочем, създаването на надписа след загубата на българския суверенитет се обосновава и от назоваването на месец „октомври” с „**октѡвра**”, след като се знае, че българите са означавали месеците с поредни номера . П.Добрев назовава десетия месец с „елем” (13, с.99).

В приписката си към превода на „Четири слова на Атанасий Александрийски против арианите” от 906 г. Тудор Доксов е използвал при датирането на годината на

---

⁴ Вж. Диамандиев, С. „Датите на възцаряване на българските канове до Умор. Привързване на българския циклов календар към християнския календар. Ст. Загора, 2006, с.21-35. Във втората част на книгата е защитена тезата, че българите са дошли в Европа най-малко 2 века преди императорът Константин Велики да въведе като хронологична система Индиктиона, с което по същество е копирали българското летоброене.

покръстването на българите **не гръцки или славянски, а българските календарни понятия за година и месец – „ехтъ и бехти“**⁵. Посочената дата в тази приписка определя по категоричен начин, че царското семейство е ползвало през 906 г. все още Българския циклов календар.

Нима би могло да се допусне, че на върха на славата си и на гребена на победоносната вълна в сблъсъците си с гърците От Бога цесър Симеон би бил благосклонен към замяната на българските календарни понятия с гръцки? И то когато чичо му Тудор Доксов (6, с.51) е дал доказателство за съхранение на българската летописна традиция!

К. Мирчев свидетелства: „В днешните български диалекти се пазят само слаби следи от старите славянски имена на месеците. Гръцко-латинските наименования **я н у а р и, ф е в р у а р и, м а р т** и т.н. изместват изконните славянски **проснець, сѣчєнь, соухъ, брѣзовъ, трѣвенъ, чрѣвенъ, зарєвъ, роуниъ, лнстопадъ, гроудєнъ, стоудєнъ**“ (7, с.74). Според П. Добрев, българите са означавали **месеците си с поредни номера**. Мирчев допълва: „В българския език старинните названия на месеците биват изместени от проникналите чрез **старата черковна литература** (курс.мой-С.Д.) съответни гръцки имена, които са всъщност латински по произход“ (7, с.74).

Не би могло да се очаква, че гръцкото название на месеца „**октобер**“ е могло, пренесено от **гръцката църковна литература (!)**, да изтласка традиционното българско или славянско наименование в нищожния срок на гръцкия диктат между Осмия вселенски събор през 869-870 г. и Преславския събор през 893 г. по начин, че да бъде възприета от четящите гръцки език българи и използвано от манастирското братство през хипотетичната 922 г. **Замяната на кирило-методиевското наименование на десетия месец лнстопадъ или лнстогонъ с латино-гръцкото октобер би могло да се случи едва когато гръцката култура се е настанила устойчиво в България през единадесети век.**

В края ще цитирам Иван Гошев, който си позволява през 1961 г. да отбележи, че видният руски учен И.Д. Якобински „... приема, че т.нар. „кирилица“ била измислена в Цариград, за да се пресече пътя на не гръцката глаголица, съставена от Константина (Кирила), като ...глаголическото писмо в своята история тясно се свързвало със Западната църква, с католицизма,...“ (8, с.11). Такова разбиране за едно изключително важно за държавността политическо поведение на нейните владетели е реалистично и трезво. Замяната на българската азбука на Кирил и Методий – Глаголицата с гръцката кирилица не би могла да се инициира и осъществи в България по времето на От Бога цесър Симеон Велики.

Един друг аргумент в подкрепа на настоящата ми теза е останал много странно неотчетен от всички, които са имали нещо общо с проблема. Става дума за това, че придобиването на познанието и опита на хората, които са почели паметта на раба божи Антон с обсъждания надпис е могло да стане след една продължителна поредица от решения и действия. Трябва да сме убедени, че създаването на една нова азбука неизбежно трябва да бъде резултат от обществена потребност. Нямам представа какви могат да са причините, които ще принудят един авторитарен владетел да разреши да

---

⁵ Годината на кучето, или единадесетата в Българския цикличен дванадесетгодишен календар е ЕТХ (12, с.25). Промяната може да се дължи на грешка при многократното преписване през вековете. Установих в изследването си „Покръстването на българите – същност и датиране“, че с бехти е отбелязан месец ноември (11, с.77), когато през 866 г. в Плиска пристигат двамата кардинали Павел и Формоза с група латински презвитери, за да положат устоите на българската църква. Този акт е бил в потвърждение на постигнатата между папа Николай I и От Бога цесаря Борис, представляван от кавкана Петър, договорка за съдействие на Апостолическия престол за основаването на Българската православна църква под крилото на Римската църква майка (10, с.149).

се създаде втора азбука в замяна на създадената за неговия народ фонетично подходяща на езика на единението му.

Да се допусне, че цесърят Борис е могъл да вземе решение за създаване на азбука дублираща Глаголицата е невъзможно, поради утвърждаването на Кирило-Методиевата писменост от папа Адриан II през 868 г. чрез благословията му върху представената му от Братята Кирил и Методий християнска богослужебна книжнина.

Още по-малко възможно е да е било взето политическо решение за тези изключително важни за националната независимост културни промени от цесаря Симеон.

Горните разсъждения пораждат риторичния въпрос дали би могло да съществува отговорен владетел, който да допусне да се ползват в държавата му две паралелни азбуки. Такава обстановка може да се създаде и поддържа в една страна само от политически доминираща чужда държава.

По-нататък следва да се предвиди и време, в което познанията на езика и на въпросната нова кирилическа азбука да достигнат до обителта в с.Крепча толкова скоро за времето си след описаните така хипотетични промени в писмеността на българите. И всичко това, когато начело на държавата стои един от най-великите български водачи и гръкофоби – От Бога цесърят (император) Симеон.

Анализът на така изложените обстоятелства показва, че те не биха могли да се вместиат в периода до 922 г.

Огромно морално, политическо и патриотично значение имат обстоятелствата, съпътстващи предполагаемата от славистиката замяна на Глаголицата с кирилица. Когато става дума да се заимства азбука на вековен враг, представляващ една опасна империя и високомерна цивилизация, гледаща на България като на варварска държава, това не е абсурдно, то е изключено. Да допуснем, че е възможно да е тази промяна дело на българския цесар е все едно да повярваме, че Сталин би разпоредил да се замени руската кирилица с немската латиница и то по време на Втората световна война. Изключено е, нали?

Различието в първоначално определената от К. Попконстантинов дата като 922 г. и посочената в КМЕ и в други публикации 921 г. е несъществено за темата на съобщението.

Намирам изложените обстоятелства и съображения като напълно достатъчни за твърдението, че в коментирания надпис е била записана годишната дата **„SXL**, която има численото значение 6630 г. от Сътворението на света. Това значи, че надписът е бил **изсечен през месец октомври на 1122 година сл. Хр., ако се изчислява с цариградската ера 5508**, когато записът по тази система е вече по-вероятен.

След всичките ми усилия да докажа невъзможността да е създадена кирилицата по-рано от XI век, като се аргументирам с белези на надписа от Крепча, ще посоча липсата на сигурност, че датата на смъртта на монаха Антон и датата на създаването на надписа се припокриват. Този вероятност ми дава основание да предположа, че ако рабът Божий Антон е починал през октомври 1122 г. - надписът е могъл да бъде изчукан от негов близък – монах или роднина, и много по-късно.

Подобен е и случая с надписа от надгробната плоча на ичиргу боила Мостич. Установеното от служителите на Преславския археологически музей (<http://www.museum-preslav.com/inscription.html>), че плочата е **над втори чен гроб**, обективно превръща убеждението на традиционалистите в предположение. Нещо повече, същите археолози от Преславския музей са оглавили рекламната си страница с „Надгробният надпис на Мостич - втора четвърт на X век /копие/”, т.е. след кончината на владетеля Симеон (927 г.).

За доказателство на моята коректност представям копие от текста на рекламната страница, отнасящ се до Мостич:

„НАДГРОБЕН НАДПИС НА МОСТИЧ - втора четвърт на X век /копие/

Открит във вторичен гроб в т. нар. Църква на Мостич в м. Селище

Надписът гласи: „Тук почива Мостич, който бе чъргубиля при цар Симеон и при цар Петър. А на осемдесет години, като остави чъргубилството и всичкото си имущество, стана монах и така свърши своя живот”.

От текста научаваме, че погребаният Мостич приживе е бил висш сановник – чъргубиля. В неговия сан откриваме славянизирания форма на известната от по-ранни паметници титла „ичиргу боила”. Дали Мостич е бил принуден да се откаже от имуществото си или в неговата постъпка трябва да видим едно богу угодно дело, можем само да предполагаме.

Надписът на плочата, изписан по-горе се потвърждава с кирилически текст от В. Бешевлиев (9,с.226) без да се коментира анализа на музея.

Изкушен съм да отбележа, че замяната на точното длъжностно наименование ητζιργου βοιλα (ичиргу боила) с „чръгочъгыля” (чръгубиля) говори за много късно отбелязание от потомците спомен за големия българин, когато вече паметта за ранговете е била значително избледняла, т.е. възпоменанието е направено много далече след кончината на Мостич.

От пренесения текст на рекламната страница на музея установяваме твърде важните последствия:

- Коментиранията надгробната плоча е над вторичен гроб на Мостич, което говори, че установените при неговото откритие данни нямат информационна стойност;
- Надгробната плоча, респ. надписът ѝ са копие, за което може да се повтори предходния извод.

Цитирани автори:

1. Д о б р е в, Ив., К. Попконстантинов. Епиграфика старобългарска, - В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т.1. С., 1985.
2. К о н с т а н т и н о в, К. Два старобългарски надписа от скалния манастир при с.Крепча,Търговишки окръг.- В: Сп. Археология, 19, 1977, № 3.
3. М и р ч е в, К.Старобългарски език. В.Търново, 2000.
4. И л ч е в, Петър, Велчева, Б. У. Кирило-Методиевска енциклопедия. Т.4. С., 2003.
5. З л а т а р с к и, В. История на Българската държава през средните векове. Т.1, ч.1. С., 2007.
6. Н а ч е в, В.,Н. Ферманджиев – съставители. Писахме да се знае.С.,1984.
7. М и р ч е в, К. Историческа граматика на старобългарския език. С.,1978.
8. Г о ш е в, Ив. Старобългарски глаголически и кирилски надписи от IX и X в. С.,1961.

9. Б е ш е в л и е в, В. Първобългарски надписи.С.1979.
10. Папа Йоан VIII. Писмо до българския владетел Михаил (Борис) от 16.04.878 г. ЛИБИ Т. П. С.,1960.
11. Д и а м а н д и е в, Св. Покръстването на българите – същност и датиране.-В: Исторически разкази за български владетели и още нещо. Ст. Загора, 2014.
12. Д и а м а н д и е в, Св. Датите на възцаряване на българските канове до Умор. Ст. Загора, 2006.
13. Д о б р е в, П. Царственик на българското достолепие.С.,1998.